DESPRE METODICA ANALIZEI LIMBII ŞI A STILULUI OPEREI LITERARE ÎN ŞCOALĂ

DE

CLARA GEORGETA CHIOSA

Importanţa din ce în ce mai mare acordată de lingvistică cercetării ştiinţifice a uneia dintre ramurile limbii literare şi anume a limbii literaturii artistice — găseşte un ecou firesc în procesul studiului literaturii în şcoală.

Studiile apărute în ultimii ani, atît cele privitoare la problemele teoretice ale cercetării limbii creaţiilor poetice, cît şi cele speciale privind arta unora dintre cei mai de seamă scriitori ai noştri, au contribuit în mare măsură la informarea profesorilor de limba romînă şi au completat în mod substanţial materialul insuficient din acest punct de vedere din manualele de istoria literaturii romîne.

Cercetarea limbii şi a stilului operei literare constituie una din principalele laturi ale analizei literare — metoda de bază folosită în şcoală pentru studiul literaturii. Dacă pentru analiza literară în genere şi în special pentru cercetarea conţinutului tematico-ideologic, pentru studierea subiectului, a personajelor operei literare s-a cristalizat o anumită linie metodică, în studierea măiestriei stilistice a scriitorilor mai sînt unele ezitări.

Pentru a putea descoperi o bună cale de rezolvare a acestei probleme credem că este firesc să încercăm a răspunde la cele trei întrebări care conţin cheia metodicii oricărei discipline : de ce se dau elevilor cunoştinţe despre limba şi stilul operelor literare studiate, ce anume cunoştinţe despre măiestria artistică a scriitorilor studiaţi pot fi date elevilor, ţinînd seama de nivelul lor de pregătire şi de posibilităţile lor de înţelegere,

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

și, în fine, cum pot fi transmise și însușite aceste cunoștințe în cadrul lecțiilor de literatură ?

Răspunsul la prima întrebare nu poate fi dat decît dacă vom porni de la principiul că între forma operei literare și conținutul ei există o legătură indisolubilă, că studierea atentă a mijloacelor lingvistice și stilistice folosite de scriitor ajută pe elevi să înțeleagă mai bine și mai adînc mesajul lui artistic. Ca un imediat corolar ne apare faptul că cercetarea măiestriei artistice a scriitorului înlătură formalismul grav al școlii vechi, care rupea studiul conținutului de acela al formei operei literare și care conducea pe elevi la învățarea mecanică a unor formule aplicabile oricărui scriitor, oricărei opere. Prin studierea modului cum un artist mînuiește limba — mijlocul obștesc de exprimare —, cum o operă literară reușește să treacă poarta minții și a inimii cititorului, elevii capătă argumente scoase din însuși textul literar pentru orice apreciere făcută asupra scriitorului sau operei respective.

Implicit, prin intermediul analizei măiestriei stilistice a scriitorilor studiați, elevii își dau seama de trăsăturile caracteristice, specifice unuia sau altuia dintre marii noștri creatori, de aportul fiecăruia dintre ei la tezaurul limbii noastre poetice. Această metodă de lucru mai înlesnește elevilor și urmărirea firului evoluției limbii operelor literare de-a lungul studiului istoriei literaturii romîne în ultimii trei ani ai școlii medii, dîndu-le astfel posibilitatea de a simți bucuria descoperirii noilor culmi atinse în timp de arta unui Eminescu, Sadoveanu ori Arghezi, iar la terminarea cursului, de a avea o vedere de ansamblu asupra valorilor artei noastre literare.

Un alt scop al studierii artei scriitorilor de a mînui cuvîntul este și formarea gustului estetic al elevilor, care se deprind — în felul acesta — să descopere și să aprecieze frumosul nu ca o noțiune abstractă și nelegată de realitate, ci să înțeleagă prin frumos în artă mijlocul ales de scriitor în scopul de a deslușî cititorului gîndurile și sentimentele ce-l animă, de a-l face să pătrundă în miezul operei sale și să se pătrundă de înălțimea concepțiilor sale despre viață și societate.

Exercițiile de analiză asupra limbii și stilului unei opere literare făcute în clasă ajută pe elevi să poată sezisa și urmări singuri trăsăturile specifice ale artei aceluiași scriitor în alte opere ale sale citite individual, iar sistemul de analiză aplicat de profesor cu prilejul studierii unor scriitori diferiți, a unor specii literare diferite pregătește elevii să devină mai tîrziu cititori atenți și receptivi la marile bucurii pe care le poate oferi lectura oricărei opere literare.

În afară de aceste cîștiguri de ordin moral, școala mai urmărește prin analiza formei operei literare și un scop practic, acela de a cultiva la elevi o vorbire cît mai bogată, mai nuanțată, mai frumoasă. Studiind

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

cu atenție limba literaturii artistice, care folosește rînd pe rînd elementele tuturor stilurilor limbii literare, elevii își însușesc un vocabular bogat și priceperea de a alege și așeza cuvîntul potrivit la locul potrivit, învață să construiască o frază armonioasă, să întrebuințeze diferite posibilități frazeologice în concordanță cu nevoile conținutului comunicării, devin mai conștienți de importanța pe care o are forma în care își îmbracă gîndurile și sentimentele.

A doua problemă ridicată de metodica analizei limbii poetice privește conținutul acestei activități atît în clasele mai mici cît și în acelea ale școlii medii.

Deși la clasele a V—VII-a nu se poate vorbi încă despre o analiză a limbii și stilului operei literare, totuși această latură a studiului textului literar este atinsă, deoarece — așa cum vom arăta în continuare — fără referiri de acest ordin n-ar fi uneori posibilă înțelegerea conținutului operei.

Una din primele activități desfășurate cu clasa — în timpul ori imediat după lectura operei sau a fragmentului de studiat — este explicarea cuvintelor necunoscute elevilor. În afara cuvintelor neînțelese — care aparțin unor domenii încă străine elevilor, dar a căror utilizare nu are o intenție stilistică — profesorul va avea de explicat și alte cuvinte — acelea pe care scriitorul le-a ales în mod intenționat, fie pentru a realiza culoarea locală sau a timpului, fie pentru a zugrăvi autentic un personaj, fie pentru a însoți comunicarea unor fapte, a unor sentimente cu note stilistice individuale. Sinonimul sau perifraza folosite de profesor ca explicație vor fi adesea confruntate cu cuvîntul aflat în textul literar, pentru a atrage atenția elevilor asupra rostului și valorii celui din urmă în exprimarea gîndului scriitorului. Elevii își vor da seama — desigur în mod treptat — de importanța alegerii formei celei mai adecvate conținutului.

În aceeași categorie — a explicării termenilor necunoscuți — intră și lămuririle date asupra unor expresii, a unor proverbe, zicale etc., care dau adeseori cheia înțelegerii unui text, a unui caracter, a unei situații.

Explicarea sensului figurat al cuvintelor folosite în limba poetică este tot atît de necesară la clasele mici ca și explicarea cuvintelor necunoscute, deoarece elevii întîmpină — de fapt — în fața unei metafore, a unei personificări, aceleași greutăți de înțelegere ca și în fața unui neologism sau arhaism. De pildă, în versul „un uriaș cu fruntea-n soare" nu există nici un cuvînt necunoscut elevilor, totuși este nevoie să fie lămurite imaginile poetice cu ajutorul cărora Coșbuc zugrăvește peisajul. Explicarea sensului figurat al cuvintelor nu implică obligația de a lămuri și defini toate figurile de stil întîlnite în lectură de elevii mici; profesorul se poate mărgini numai la explicarea înțelesului imaginilor poetice din text, fără a trece la generalizări și la noțiuni abstracte.

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

La clasele mari — și mai ales în ultimii ani ai școlii medii, după ce elevii au dobîndit în clasa a VIII-a cunoștințele necesare de teorie literară și urmăresc de-a lungul istoriei literaturii noastre evoluția artei literare, a limbii poetice — una din importantele laturi ale analizei textelor literare este și cercetarea măiestriei stilistice a celor mai mari dintre poeții și prozatorii romîni.

Pentru a preciza conținutul și sistemul de lucru al acestor lecții de analiză a limbii și stilului operei literare e bine să pornim de la anumite date ale științei limbii și literaturii și de la anumite cerințe ale procesului de învățămînt. În studii ca *Stilistica literară și lingvistica* și mai ales *Cercetarea stilului*, acad. T. Vianu a dat indicații de metodă și asupra obiectivelor urmărite de analiza limbii literaturii artistice, care pot fi o călăuză prețioasă pentru profesorul de literatură. Spre deosebire însă de cîmpul larg al cercetării științifice, școala vine cu anumite limitări determinate pe de o parte de timpul care se poate acorda unei asemenea analize în cadrul cursului de istoria literaturii romîne și de bagajul de cunoștințe lingvistice și literare al elevilor, iar pe de altă parte, de scopurile predării literaturii în școala de cultură generală.

Dintre categoriile stilistice indicate, în studiile citate, a fi obiectul cercetării stilului unui scriitor, în școală, unele pot fi mai ușor urmărite de elevi — de pildă, cele lexicale, mai accesibile înțelegerii lor. Altele — deși ridică mai mari dificultăți de înțelegere — sînt totuși foarte importante pentru pătrunderea conținutului de idei; acestea sînt tropii sau figurile de stil. Modurile de expunere sau unitățile de context ca narațiunea, dialogul, portretul, peisajul etc. sînt, de asemenea, categorii stilistice care pot fi studiate cu elevii în cadrul analizei operei literare, ca și de altfel problemele de sintaxă: structura, topica frazei. În mai mică măsură se pot face observații asupra particularităților stilistice de natură morfologică ori fonetică, care presupun nu numai subtilitate de observație, dar și cunoștințe lingvistice de mai strictă specialitate.

Dar, pe lîngă faptul că profesorul trebuie să știe asupra căror categorii stilistice se va opri în cursul analizei, mai este necesar să se organizeze în așa fel aceste lecții despre limba operelor studiate și despre arta literară a scriitorilor încît, în urma lor, elevii să realizeze o mai bună înțelegere a conținutului de idei și, mai mult încă, să ajungă a-și forma un sistem închegat de cunoștințe privind măiestria artistică a scriitorilor studiați mai pe larg, monografic, de-a lungul cursului de istoria literaturii romîne.

O primă condiție ar fi ca analiza limbii să se îndrepte fie în spre lalura dominantă a măiestriei scriitorului, fie în spre reliefarea acelor mijtoace artistice care sînt specifice unei opere ce face parte dintr-o anumită

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

specie literară. Apoi, în cadrul studierii mai multor creații ale aceluiași scriitor, cum e cazul marilor clasici, Alecsandri, Eminescu, Sadoveanu etc., — ținînd seama de timpul rezervat în programă și de importanța cunoașterii scriitorilor respectivi pentru formația elevilor — profesorul își poate propune să descopere rînd pe rînd principalele fațete ale artei creatorului, insistînd la analiza fiecărei creații asupra unor anumite aspecte ale măiestriei sale artistice. Desigur că o privire unitară se va realiza la lecțiile de concluzii asupra scriitorului studiat, dar elevii vor avea avantajul de a fi acumulat aceste cunoștințe în strîns contact cu textul literar, avînd mereu în minte argumentele descoperite de ei înșiși în procesul analizei.

În fine, datorită preocupării continue de a cerceta și sub acest aspect creația scriitorilor noștri de la începuturile literaturii romîne pînă astăzi, elevii vor dobîndi un lanț de cunoștințe privitoare la evoluția limbii literaturii artistice, care le va permite să cunoască temeinic una din problemele esențiale ale cursului de literatură.

Vom încerca să ilustrăm cele arătate mai sus cu exemple referitoare la unele din lecțiile care pot face loc considerațiilor de ordin stilistic.

Programele școlare acordă studierii operei marelui povestitor moldovean I. Creangă o mare importanță de-a lungul celor 11 ani de școală, totuși numărul limitat de ore (5 ore) în care — la clasa a X-a — se analizează *Amintirile* și *Povestea lui Harap-Alb* ne îndreptățește să afirmăm că profesorul se poate opri la un singur aspect și cel mai însemnat al limbii scriitorului. De altfel, această propunere pornește de la un izvor autorizat. Acad. I. Iordan consideră, în studiul său *Limba lui Creangă*, că „aspectul ei autentic popular" este „cel mai caracteristic și totodată cel mai important din punctul de vedere al istoriei limbii literare romînești".

Desigur că profesorul nu poate desfășura cu elevii o analiză științifică amănunțită a tuturor faptelor de limbă și de stil care dezvăluie caracterul popular al limbii lui I. Creangă. Credem însă că elevii pot urmări cu destulă ușurință elementele lexicale, expresiile idiomatice, zicalele și proverbele, de asemenea bogăția interjecțiilor (cu cele două aspecte semnalate în studiul citat : interjecții cu valoare predicativă și interjecții repetate), ca și unele procedee stilistice care relevă oralitatea stilului lui Creangă : întrebarea adresată ascultătorului sau însuși povestitorului, exclamația, repetiția (cu accent asupra formelor de repetare a verbelor).

În cazurile cînd analiza literară se face în scopul de a scoate în evidență trăsăturile stilistice specifice unui anumit gen sau unei anumite specii literare abordate de un scriitor — de pildă ale poemului eroic *Dan, căpitan de plai* — profesorul va insista asupra acelor procedee stilistice care exprimă și insuflă cititorului sentimentul de admirație, care caracte-

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

rizează acțiuni eroice și personaje cu înalte trăsături de caracter, care dau suflu eroic narațiunii. Dăm cîteva exemple care ni se par mai convingătoare pentru limba operei citate : bogăția de epitete — îndeosebi adjectivale (care apar adeseori înaintea substantivelor determinate, dar și după acestea) comparația foarte frecventă (folosită mai ales pentru a concretiza și sublinia trăsăturile pozitive ale eroilor, actele lor de vitejie). O dată cu observarea epitetului adjectival așezat înaintea substantivului, se poate releva că poziția similară a adjectivului posesiv și aceea a pronumelui genitival cu valoare de posesiv dau operei un pronunțat caracter retoric, propriu creațiilor epice din literatura secolului al XIX-lea, în care se preamărește trecutul eroic. Analiza propozițiilor exclamative și mai ales a celor cu caracter de sentință va conduce pe elevi la aceleași concluzii privind atît tematica operei, cît și caracteristicile speciei literare căreia aceasta îi aparține.

Posibilitățile de analiză a limbii și stilului sînt mai mari atunci cînd programa acordă studierii operei unui scriitor un spațiu mai larg și, deci, cînd elevii au prilejul să cunoască mai multe creații ale artistului din diferite etape ale activității sale, cu un conținut tematic variat și aparținînd unor specii sau genuri literare deosebite.

Studierea creației eminesciene — culme a artei de a exprima cu ajutorul cuvîntului cele mai adînci gîndiri și mai mișcătoare sentimente — va îngădui profesorului și elevilor să se oprească mai îndelung asupra procedeelor artistice ale poetului. Așa, de pildă, în analiza poemului *Călin, file din poveste*, elevii vor găsi argumente de limbă și stil pentru a ilustra inspirația folclorică (elemente lexicale populare, aspecte fonetice moldovenești ale unor forme gramaticale, epitete și comparații împrumutate din creația folclorică, construirea unor forme gramaticale după modele populare etc.) și vor înțelege mai bine care este tema poeziei urmărind diferitele portrete ale fetei de împărat, portrete care spun „povestea" sentimentului de iubire de la înmugurire și jalea despărțirii, pînă la fericirea dobîndită în final. De asemenea, elevii își vor da seama prin analiza unor procedee ca tropi și descrieri de natură, că scriitorul folosește peisajul și epitetul personificator pentru a sugera cititorului stările sufletești ale fetei de împărat.

Poezia *Împărat și proletar* va dezvălui elevilor alte aspecte ale artei poetice eminesciene, create în scopul de a exprima sentimentul de revoltă și îndemnul la luptă împotriva nedreptei orînduiri sociale. Dintre ele citățm doar cele folosite mai ales în prima parte a poeziei : întrebuințarea monologului, a antitezei, a propozițiilor exclamative și interogativ-retorice, a exhortației etc.

În analiza *Scrisorilor* și a poemului *Luceafărul*, observațiile asupra limbii și a stilului scriitorului se pot concentra asupra cuvintelor cărora

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

creația lui Eminescu le-a dat un mare ecou poetic, asupra termenilor filozofici și științifici folosiți în poezia lirică, asupra nuanțatei întrebuințări a limbajului înalt și familiar, asupra uriașului pas făcut înainte de poetica noastră prin crearea unor imagini stilistice de o bogăție nemaiîntîlnită și de o noutate rară.

În lecția de concluzie privind importanța creației lui Eminescu în evoluția artei literare romînești, se va putea utiliza un bogat material ilustrativ, cunoscut de elevi din lecțiile anterioare; multe exemple vor putea fi aduse de aceștia din lectura personală a altor opere ale poetului și selectate potrivit sistemului de muncă folosit în clasă.

Profesorul poate structura aceste lecții de concluzii cu privire la măiestria artistică a unui scriitor urmărind, pe de o parte, valorile stilistice obținute prin mijloace lexicale, morfologice, fonetice și sintactice, prin întrebuințarea diferitelor tipuri de context, precum și varietatea și noutatea imaginilor poetice, iar pe de altă parte, evoluția calitativă a acestor mijloace de la un scriitor la altul, de la o epocă la alta.

O lecție, la clasa a XI-a, despre arta realizării portretului satiric în lirica lui Arghezi va readuce în discuție mijloacele artistice folosite în același scop de Gr. Alexandrescu și Eminescu; tot astfel, lecția despre arta narațiunii la Sadoveanu va obliga pe elevi să urmărească filiația acestui mod artistic de la Neculce și Creangă pînă la cel mai mare povestitor al zilelor noastre. Acest fel de a privi problemele de măiestrie artistică contribuie într-o mare măsură la ridicarea nivelului lecțiilor de literatură și la obținerea unor bune rezultate instructiv-educative.

Privitor la a treia și ultima cerință formulată la începutul acestei expuneri: cum pot fi transmise și însușite cunoștințele despre limba și stilul operei literare, găsim în practica școlară diferite căi de realizare. Majoritatea metodelor și procedeelor pe care le vom arăta mai jos sînt valabile atît pentru clasele mici, cît și pentru clasele școlii medii.

Una din căile permanent folosite în școală pentru aprecierea frumuseții unei opere literare este lectura expresivă a textului, lectura care subliniază în mod inteligent intențiile artistice ale scriitorului. Astăzi, posibilitățile ca elevii — cei de la sate ca și cei din orașe — să audă un text citit cu adevărat artistic sînt mult mai mari ca în trecut. Audițiile radiofonice, discul, spectacolul de teatru și cinematograf sînt la îndemîna școlii, iar calitatea lecturii este mult sporită prin faptul că adesea scriitorii zilelor noastre își citesc la radio propriile lor opere sau citesc din operele marilor noștri clasici.

Un alt mijloc de a face pe elevi să stăruiască asupra frumuseților unui text și să și le însușească, procedeu care ar trebui folosit în mai mare măsură și în școala medie, este memorarea celor mai frumoase pagini din

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

literatura noastră clasică şi contemporană. Credem că acest exerciţiu contribuie la realizarea multor scopuri urmărite de studiul literaturii şi, mai mult încă, poate însemna o dovadă a dragostei tineretului pentru comorile culturale ale patriei.

Analiza lexicală şi gramaticală este desigur metoda de bază a cercetării limbii operei literare şi ea începe să se practice, în acest scop, încă din ultimele clase ale şcolii de 7 ani. În şcoala medie analiza gramaticală menţine treaz interesul elevilor pentru problemele de limbă şi totodată le lărgeşte orizontul prin faptul că se face legătura permanentă între faptele de limbă şi cele de stil. Analiza gramaticală şi lexicală aruncă lumină asupra textului studiat în acest fel, scoate la iveală numeroase elemente ale măiestriei artistice, introduce pe elev în laboratorul artistic al creatorului, limpezindu-i totodată conţinutul de idei al operei literare. Prima condiţie a eficacităţii acestei metode, în cazul studiului limbii poetice, este desigur alegerea cu cea mai mare grijă a fragmentelor asupra cărora se va face analiza, iar a doua este selectarea acelor fapte de limbă şi stil care sînt esenţiale, altfel calea de cunoaştere devine pentru elevi plicticoasă şi, în fapt, nefolositoare.

Analiza stilistică, făcută concomitent cu analiza lexicală şi gramaticală, este posibilă numai după ce elevii au cunoştinţe despre tropi, despre sintaxa poetică. Pe o treaptă superioară stă analiza stilistică comparativă a două texte fie din două etape diferite ale creaţiei unui scriitor (de pildă, analiza imaginilor poetice din prima perioadă a creaţiei eminesciene, în comparaţie cu cele din etapa maturităţii sale artistice), fie a unor opere aparţinînd aceleiaşi specii literare, însă create de scriitori diferiţi (de exemplu, compararea mijloacelor lingvistice de realizare a comicului din comediile lui V. Alecsandri şi I. L. Caragiale).

Printre mijloacele mai puţin folosite de şcoala noastră pentru cercetarea limbii şi a stilului scriitorilor şi pentru însuşirea cunoştinţelor respective sînt temele speciale date elevilor în clasă sau acasă cu scopul de a le concentra atenţia asupra acestui obiectiv. Elevilor li se poate cere să observe în anumite opere sau fragmente special alese anumite caracteristici ale lexicului sau anumite particularităţi morfologice, fonetice şi sintactice, pe care ei le pot sezisa. De asemenea, ei pot observa frecvenţa şi rolul unor figuri de stil ca epitetul, comparaţia etc., a unor forme de sintaxă poetică (interogaţia, exclamaţia), folosirea cu precădere ori împletirea unor moduri de expunere (naraţiune, descriere, dialog). Este cazul însă să arătăm că temele care ar cere, în general, aflarea tuturor figurilor de stil dintr-o poezie sau înşirarea tuturor modurilor de expunere folosite de scriitor într-o operă de mare întindere ca romanul, adică teme care n-ar ridica elevilor o problemă specifică şi deci grăitoare pentru arta scriitorului respectiv, nu sînt nici recomandabile, nici justificate.

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)

Aşa cum am arătat însă la început, problema studierii măiestriei artistice a scriitorilor este încă timid abordată în şcoală. Metodica acestei laturi a analizei operei literare îşi va găsi dezvoltarea pe măsură ce vor apărea studii de specialitate privind toţi scriitorii şi toate operele prevăzute a fi studiate de elevi, şi pe măsură ce şi experienţa profesorilor de limba şi literatura romînă va fi tot mai bogată şi mai valoroasă; se va putea ajunge astfel, treptat, la stabilirea unor principii şi la găsirea unor procedee general valabile.

BDD-A10428 © 1958 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:30 UTC)